

Recenzii

Mircea Anghelescu,
Lâna de aur – Călătorii și călătoriile în literatura română,
 Iași, Cartea Românească, 2015, 336 p.

Maria Petricu, masterand, Facultatea de Litere

Mircea Anghelescu, profesor emerit la Facultatea de Litere a Universității din București, publică în 2015 la editura Cartea Românească, volumul de critică și istorie literară *Lâna de aur – Călătorii și călătoriile în literatura română*. Titlul, alăturat subtitlului, rezumă conținutul volumului, iar textul este o ordonare a tipurilor de călători-cititori și, implicit, o privire atentă spre esența literaturii de călătorie „și a contribuției sale la maturizarea unor teme, la dezvoltarea unor percepții în spațiul public și, în ultimă instanță, la construirea și la afirmarea unui puternic sentiment național pe baza căruia s-a împlinit statul în sine, România de astăzi” (p. 6).

Prima parte, Începutul secolului al XIX-lea, privește, mai mult decât începuturile jurnalelor de călătorie, începutul călătoriilor propriu-zise în universul românesc. Noua formă de cunoaștere este îmbrățișată, în același timp, de două atitudini total diferite: atât de constrângerile și prejudecățile „de acasă”, cât și de dorința entuziastă de a cunoaște. Marea majoritate a călătorilor strânși laolaltă în partea întâi (scriitori, diplomați, profesori, negustori) descriu oamenii și obiceiurile acestora, modul în care sunt primiți și ospătați, emoțiile care i-au încercat în timpul călătoriei, și mai puțin locurile și natura care îi înconjoară. Notele de călătorie din ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea surprind orientarea culturală, din ce în ce mai evidentă, spre Europa, în ciuda faptului că inițiativele sunt individuale. Dacă în călătoriile în Orient românii luau ca suport propria istorie, în cele spre Occident aveau ca unic suport literatura (cărțile de călătorie sau de istorie prin care puneau în oglindă vechiul și noul, ceea ce citiseră și ceea ce vedeau, ceea ce își imaginaseră și ceea ce se contura în fața ochilor lor), astfel încât Occidentul – reprezentat în cea mai mare parte de țări ca Italia, Germania, Franța, Anglia, Elveția, Austria, Belgia – este prezentat, în același timp, în culorile realității (degradare, măreții apuse, frumusețe artificială, ordine, oameni muncitori, detalii arhitecturale, date precise etc.) și cele ale reveriei (simbolică, emoții, empatii, sugestii, entuziasm etc.).

Dacă în periplul prin Orient, călătorul român nu se lovește de șocul cultural, acesta îl încearcă în călătoriile spre Occident. Regulile respectate cu sfințenie, arhitectura, obiceiurile, formele administrative etc. îl copleșesc, îl entuziasmează și chiar îi dau speranțe pentru viitorul propriei țări. Deși fiecare dintre călători este interesat de arhitectură, de agricultură, de modul în care își duc

„frații” viața în interiorul unor societăți guvernate de reguli atât de diferite față de cele cunoscute din propria țară, fiecare văzându-le mai mult sau mai puțin diferit, de procesul modernizării, ceea ce reprezintă un punct de interes comun este chiar omul („Oriunde ajung, doresc a cunoaște un om” – George Bariț) și puterea acestuia de a-i învăța pe alții prin exemplu. Comparația este tropul care stă la baza fiecăruia dintre texte; totul raportându-se la ceea ce se cunoștea de „acasă”, fie că acest acasă este un sat sau oraș, fie că reprezintă întreaga țară.

A doua parte a volumului, *Tranziția spre modernitate*, aduce schimbări majore atât în felul în care sunt redată călătoriile (de esteți – Alexandru Odobescu și Alexandru Macedonski, de exploratori – Iuliu Popper Emil Racoviță și Bazil G. Assan, de aventurieri – Nicolae D. Ghika-Comănești și Aurel Varlam, de savanți – Nicolae Manolescu și Grigore Ștefănescu și de ideologi – Alexandru Vlahuță, Nicolae Iorga și Constantin Stere), cât și în receptarea textelor (interesul pentru călătorii crescând în ultimele decenii ale secolului XIX). Călătoria nu mai este doar o deplasare în spațiu și timp, o trecere în revistă a tipicurilor omului și ale locului, ci o reflecție asupra lumii și a oamenilor. Însemnările, notele de călătorie devin mai detaliate – chiar dacă nu lipsite de clișee (livrescul fiind în continuare fundamentul referențial al călătoriilor), nobilul (subiectele nobile: monumente istorice, biserici, ruine, cetăți etc.) și fața sa întoarsă, banalul (subiectele comune: viața cotidiană, întâmplări din călătorie) devin axele descrierii și se susțin reciproc.

Dacă esteții se concentrează asupra farmecului de a fi călător în propria țară, exploratorii au cutreierat toate continentele, iar nu așa cum erau obișnuiți „oamenii vechi” de la începutul secolului al XIX-lea, turiști care știau deja de la plecare ce voiau să găsească la destinație, ci drept oameni dornici să se integreze în culturile respective, care să le ofere o privire mai adâncă în cultura și civilizația respectivă (chiar dacă scopul era tot de a duce mai departe, în țară, „secretele” succesului. Încă din rândurile aventurierilor se conturează profilul savantului, care începe să facă excursii de studii și să participe la congrese în diferite colțuri ale lumii.

Partea a treia, *Călătoriile epocii interbelice*, începe cu un capitol dedicat hoinarilor: aceștia, deși parte din clase sociale total diferite, sunt împinși de aceeași dorință de cunoaștere și de afirmare prin forțe proprii: Matila Ghyka – descendent dintr-o familie princiară, Panait Istrati – scriitor celebru, fiu de văduvă săracă, și Mihai Tican Rumano – țaran școlit, ajuns gazetar, stăpânit de o curiozitate mistuitoare. Nu doar clasele sociale îi diferențiază pe cei trei, ci și experiențele pe care aceștia le trăiesc de-a lungul călătoriilor. Deși Matila Ghyka se angajează ca simplu lucrător și este promovată și apreciat foarte repede, el nu renunță la titlu și nici la anturajele în care era obișnuit să se învârtă; Panait Istrati călătorește clandestin în Egipt din prea puțini bani și prea mare pasiune, iar Orientul reprezintă pentru el un fenomen uman, înțelegând că „este parte a naturii, nu un simplu vizitator” (p. 251). Mihai Tican Rumano împărtășește pasiunea lui Panait Istrati pentru Orient, dar și pentru tipologiile

umane: „Aveam intenția să pătrund chiar în inima Africei ca să studiez moravurile, vânătoarea, viața misterioasă din aceste ținuturi care mă interesau încă din copilărie.” (*apud* p. 252).

Un capitol special integrat în această a treia parte îl ocupă *Călătoriile scriitorilor*, în care sunt incluși Mihail Sadoveanu, Liviu Rebreanu, Mircea Eliade, Jean Bart, Camil Petrescu și Mihail Sebastian. E un plan în care, pentru M. Anghelescu, literatura și notele de călătorie se amestecă până la imposibilitatea de separare. Fiecare dintre „fotografiile” periplului invită la descifrarea legendei sale literare. Liviu Rebreanu, de pildă, îi vede pe călători ca pe niște vânători de exotism, care nu mai simt nicio emoție la vederea unor locuri despre care alții deja și-au consemnat impresiile. Pentru Mircea Eliade, notele de călătorie (la Veneția, Alexandria, Cairo, Port Said, Ceylon și India) au mai ales caracter funcționalist, utilizându-le nu atât pentru publicarea lor în diverse reviste din țară, cât pentru viitoare lucrări, acestea fiind însoțite de meditații imediate cu privire de diverse detalii sau idei care nu rămân fără consecințe. Stilul în care Mircea Eliade își consemnează călătoriile este unul complex, studiat („Caută câte un cuvânt sau o imagine care să bruscheze ochiul blazat al altor călători și uneori reușește [...] Alteori, teribilismul adolescenței cade în capcana pozei dezabuzate”, p. 272).

Ultimul capitol al acestei părți îi are în vedere pe gazetari, mai exact pe Petru Comarnescu și Geo Bogza. Cel dintâi încearcă să descrie tipurile societății americane, deși este conștient de lupta care se dă în interiorul acesteia pentru egalitate. Rămâne dezamăgit de lipsa de viață a americanului tipic, de ignoranța în care își trăiește zilele (și, ca un fel de corolar al acestei dezamăgiri, nu își poate reprima sentimentul că sunt lipsiți de fericire), însă este uimit de seriozitatea cu care își îndeplinesc responsabilitățile, de orice fel, de la cultură până la scoaterea apei din deșert. Geo Bogza este amintit cu reportajele realizate pe teritoriul României – împărțite în patru părți, singura care a putut circula după 1944 fiind Țara de piatră –, unde prezintă, printre altele, situația sumbră a locuitorilor din Țara Moșilor, în Apuseni – mână de lucru exploatată de un unic cumpărător. Insistă pe aceste tragedii, deoarece ele îi revelează „noblețea caracterului oamenilor care împrumută de la stâncile pe care trăiesc și sub care mor adesea tăria și inflexibilitatea ce-i deosebesc de ceilalți ardeleni” (p. 310), dar și pentru că sunt istorii cu care se identifică. Nu sunt prezentate numai fapte de natură geografică – care sunt importante în viața cotidiană a acestor români dintre munți – cu un simț special al contrastelor, ci și de istorie și etnologie, lăsând să se contureze tensiunea de sub aparențele blajine.

M. Anghelescu insistă asupra celor două procedee care structurează scrierile de călătorie: identificarea și comparația, singurele modalități care ne ajută să ne apropiem noutatea. Notele de călătorie asupra cărora se oprește sunt cercetate cu privire de istoric literar și cu interes de antropolog al experienței umane, în toate formele sale. Nu întâmplător, volumul se încheie cu invitația spre cercetarea acestui gen de literatură care rămâne încă prea puțin și dificil de explorat, așa cum sunt toate care vin în contact direct cu natura umană.